

Šlosar, Dušan; Štědroň, Miloš

Hudební terminologie ve sbírce Josefa Antonína Seydla (1775-1837)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 1987, vol. 36, iss. H22, pp. [55]-60

ISBN 80-210-0354-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112266>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DUŠAN ŠLOSAR — MILOŠ ŠTĚDRŮ

HUDEBNÍ TERMINOLOGIE VE SBÍRCE JOSEFA ANTONÍNA SEYDLA (1775—1837)

Volba hudební sbírky berounského děkana Josefa Antonína Seydla (1775—1837) pro úvahy o hudební terminologii z první fáze obrození není náhodná. Navazujeme takto na dosavadní studie o stavu české hudební terminologie, které jsme dosud prováděli v časovém rozmezí let 1780 až 1840.

Hudebně i kulturně historicky zůstala osobnost berounského hudbymilovného děkana Josefa Antonína Seydla stranou dobového zájmu — svědčí o tom i ta skutečnost, že údaje o něm nenalzáme prakticky v žádném z českých hudebních lexikonů. Až vydání jeho sbírky hudebnin Jaroslavem Holečkem v roce 1976 zpřístupnilo jak osobnost Seydla, tak i jazykové zvláštnosti jeho hudební terminologie (viz J. A. Seydl Decani beronensis operum artis musicae collectio — Catalogus — Composuit Jaroslav Holeček, Pragae MCMLXXVI Editio Supraphon).

Podrobili jsme celou sbírku detailnímu rozboru pokud jde o hudební terminologii, která nás bezprostředně zaujala svou výlučností i tím, jak reagovala na dobový stav tvorby a interpretační praxe v Čechách. Podáváme nejprve přehled-sumář nejzajímavějších Seydlových termínů po jednotlivých okruzích. Tento přehled bude jednak čtenáře orientovat v samotné svérázné Seydlově hudební terminologii, jednak doloží fungování konkrétních dobových evropských forem, žánrů i hudebních aktivit v tehdejší českém prostředí (srov. sumář na s. 56—57).

Ještě před zhodnocením Seydlovy terminologie alespoň několik nutných věcných poznámek k obsahu některých termínů.¹ *Saltus Germanice* [!] — spíše *Saltus Germanicus* souvisí s označením Deutscher Tanz z jihoněmecké oblasti a používá se během 18. století především k označení hudebního projevu nikoliv italské proveniencie. V našich zemích se těšily velké popularitě tyto tance od Ernsta Vančury, skladatele českého původu narozeného okolo roku 1750 a působícího na dvoře Kateřiny II. v Rusku. O těchto tancích píše D l a b a ě v hesle *Ernst Vančura* jako o velmi po-

Sumář — přehled nejdůležitějších hudebních termínů z hudební sbírky Josefa Antonína Seydla:

Seydl	italský, francouzský nebo novočeský adekvát
a) hudební formy a žánry	
dvojka	duett(duetto)
šestero dvojek	6 duett
trojka	trio, tercett, tercetto
veliká trojka	Grand trio, velké trio
čtverka	kvartet
čtverka skvoucí	kvartet brilantní (brillante)
čtverka koncertující	kvartet koncertantní
paterka	kvintet
veliký koncert	Grand concert, concerto grosso(!)
čtveré variací	4 variace (variazioni, variations)
píseň varírovaná	píseň s variacemi
píseň zjinačovaná	píseň s variacemi
variací na housle	variace pro housle
deset variací přes českou píseň Nepůjdu domů	deset variací na českou píseň...
třicet preludií	30 preludií
kadence na housle do všech způsobů jak	kadence pro housle ve všech
tvrdých tak měkkých tónů	tvrdých i měkkých tóninách
Saltus Germanice(!)	Saltus Germanici nebo Saltus Germanicus
Caprič	Capriccio
Boleros čili špaňhelský národní tanec	bolero
(oblíbený) štajryš	Steirer (Steirischer) (Ländler)
Polonaise čili polanka (do A)	Polonaise Polonéza
Minet (As jako minet)	Menuet (Menuetto)
Romance	Romance
12 skočných	Èccosaisen (Èccosaise)!!
Ukolíbakva	Berceuse, ukolébavka
Andante změňované	Andante con variazioni
Potpourri čili směsice	pot-pourri
b) hudební nástroje — instrumen- tář	
baséti	violoncello
basička	violoncello
basinka	violoncello
lesní trouba	lesní roh
polní trouba	trubka (polnice)
bubny	bubny spíše ve významu tympány
hoboj (femininum)	hoboj
dvě hoboje	
puson	trombón (dříve pozoun)

c) faktura

... s přitovaryšenými houslemi
s přihráváním druhých houslí
s přihráváním velkého orķestru
na housle samotné
koncert na basěti zvláštñi

přihrávání na forte-piano přendal

s doprovodem houslí
s doprovodem druhých houslí
s doprovodem velkého orķestru
pro sólové housle (pro housle sólo)
koncert pro sólové violoncello
(pro violoncello solo)
klavírní doprovod pořídil (upravil)

d) nositelé

první komorní houslista
kapelmistr v službě u...
přední houslista
první houslník

první houslista (v kapele)
kapelník
první houslista
první houslista

panu Ludvíkovi Duport, hudci při královské... houslistovi v královské kapele
kapele

někdejší schovanec na konservatorium v Praze někdejší žák konzervatoře v Praze

pulární a v Čechách oné doby všeobecně známé hudebnině, jež je „nach dem Fikator gesetzt“. Tance z pramenného materiálu uveřejnila Jana Dočkalová ve své diplomní práci *Arnošt Vančura*. Příspěvek k problematice hudební migrace, FF UJEP, I-II, strojopis, Brno 1987, a ve studii *Arnošt Vančura — poručík, skladatel, fikátor a impresáριο*. In: *Opus musicum XXI — 1989*, č. 5, s. 143—148. Etymologií slova fikátor se

¹ Z řady studií, které byly v uplynulém dvacetiletí věnovány na stránkách Sborníku prací FF BU otázkám hudební terminologie během národního obrození, připomínáme zejména tyto:

Petr Vít: *Wort und Begriff „hudba“ (Musik) in der Zeit der Nationalen Wiedergeburt* (SPFFBU 1973, H 8, s. 7—19).

Miloš Štědroň: *Die Musik in den sogenannten Verteidigungen der tschechischen Sprache* (70. — 90. Jahre des 18. Jahrhunderts). (SPFFBU 1974, H 9, s. 37 až 46)

Richard Mayer: *Zum Stand der tschechischen musikalischen Fachsprache im Zeitabschnitt 1500—1800* (SPFFBU 1975, H 10, s. 105—120).

Miloš Štědroň: *Hudba v časopise Krok (1821—1840)*. (SPFFBU 1975, H 10, s. 19—34).

Dušan Šlosar — Miloš Štědroň: *Podíl Jakuba Jana Ryby na vzniku novočeské hudební terminologie* (SPFFBU 1984, H 19—20, s. 44—51).

Rudolf Pečman: *Musikdramatische Termini in Jungmanns „Slovesnost“* (SPFFBU 1988, H 23—24, s. 47—57).

Dušan Šlosar — Miloš Štědroň: *František Martin Pelcl: Akademická nástupní řeč o užitečnosti a důležitosti češtiny* (Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der Böhmischen Sprache). (SPFFBU 1988, H 23—24, s. 67—94).

v kontextu tance Saltus Germanici a Deutscher Tanz v českém terénu zabýval Miloš Štědrůn na kolokviu Mezinárodního hudebního festivalu v Brně v říjnu 1989 (*Neznámý český tanec ze 70. let 18. století*).

V Seydlově sbírce nalézáme velmi zajímavou, ale jistě chybnou ekvivalenci — *skočná* = *Écossaise*. Název *skočná* pro tanec je doložen už v Rosově rukopisném slovníku Thesaurus Linguae bohemicae. Podle svědectví slovníku Jungmannova byl název *skočná* začátkem 19. století zcela uzuální. Z instrumentáře, který Seydl uvádí, je zajímavá zejména dvojice *lesní* a *polní trouba*, označující dnešní lesní roh a trubku. O tomto problému viz studii Miloše Štědrůně, *Einige Bemerkungen zur Entstehung der Bezeichnung LESNÍ ROH (Waldhorn) in der tschechischen Musik in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*: In: *Das Waldhorn in der Geschichte und Gegenwart der tschechischen Musik, Musikwissenschaftliche Konferenz zum 300. Jubiläum des Waldhornes in Böhmen (Brno 25.—27. 9. 1981)*, Praha 1983, s. 123—127.

První Seydlovy záznamy jsou datovány od roku 1790, ale české názvy či charakteristiky jim Seydl dává od r. 1802. Před tímto rokem se česká pojmenování objevují jen ojediněle v zaznamenané písňové tvorbě; např. *Todtengräberlied vel Hrobařská píseň od Nejedlého del Witásek 1798; Hřbitov. Od Mozarta 1800; Ukolíbavka 1800; Večír v létě 1799*.

V té době na jiném místě teprve vznikalo dílo *Počáteční a všeobecné základy ke všemu umění hudebnímu* Jakuba Jana R y b y, které představovaly první pokus o vytvoření novodobé české hudební terminologie.² Tiskem však Rybovo dílo vyšlo teprve r. 1817 péčí V. R. Krameria. Seydl tedy aspoň zprvu o Rybových terminologických pokusech nemohl nic vědět. Ostatně jeho cílem nebyla tvorba hudební terminologie; jeho zápisy a charakteristiky skladeb mají povahu soukromých záznamů sloužících k identifikaci opsaných skladeb. Jsou tedy svědectvím o spontánním úzu děkana Seydla, obrozenského vlastence, který byl už za studií na filozofické fakultě v Praze ovlivněn Františkem Martinem Pelclem, prvním profesorem českého jazyka a literatury na pražské univerzitě, a později samým Josefem Jungmannem, s nímž ho dokonce podle editora katalogu³ spojovala přátelská pouta. Jen tak si lze vysvětlit, že Seydlovy individuální pokusy o vytváření českých názvů jsou ranější, než je Jungmannovo *Dvoji rozmlouvání O jazyku českém*, publikované sice 1806, ale formulované už r. 1803.⁴ V Jungmannových názorech je nepochybně zdroj Seydlova jazykového purismu, který je nejzřetelnější motivací tvorby nových názvů.

Jeho projevem je např. zavádění názvů *dvojka* za duet, *trojka* za trio, *čtverka* za kvartet, *paterka* za kvintet. Povahu puristického ekvivalentu

² Viz SLOSAR, D. — ŠTĚDRŮN, M.: *Podíl Jakuba Jana Ryby na vzniku novočeské hudební terminologie*. SPFFBU, H 19—20, 1984, s. 45—51.

³ Viz text editora sbírky Jaroslava Holečka, citované v úvodu této studie.

⁴ *Dějiny české literatury* II, Praha 1960, s. 235.

cizího pojmenování má i řada dalších Seydlových názvů:
přítovaryšené housle — it. *accompagnamento di violini*;
příhrávání — něm. *Begleitung*;
zjinačovaná píseň — něm. *Lied mit Variationen*;
změňované andante — něm. *Andante mit Variationen*;
tvrdé a měkké tóny — *dur a moll*;
postupování či *škála*;
jediné neb *samotné housle* — *housle sólo*;
zvláštní basétl — *violoncello sólo*;
polanka — *polonaise*;
směsice — *potpourri aj.*

Samozřejmě nejsou tyto puristické tendence zcela důsledné; vedle uvedeného názvu *zjinačování* užívá Seydl i mezinárodního termínu *variací*, vedle neologismu *nápad* původního *caprič*. A v původní podobě ponechává vžitě názvy *kadence*, *concert*, *preludium* aj. Nepočestuje (na rozdíl od názvu *polanka* pro *polonézu*) názvy cizích tanců *štajryš* a *boleros*.

V nepatrné míře jsou obrozenou intelektualizací zasažena pojmenování osob spojených s vykonáváním hudby: zde Seydl vedle starobylého *hudec* a uzuálního *houslista* zavádí individuální neologismus *houslník*. Jeho název *hudební spisovatel*, synonymní k *skladatel*, je v jeho době uzuální — je doloženo už ve slovníku Kašpara V u s í n a z r. 1700.

V pojmenování nástrojů se pak Seydl zcela přidržuje živého úzu: názvy *housle*, *bubny* (i ve významu „tympány“), *basa*, *fagot*, *piano-forte*, *kytara*, *klarinet* apod. byly už zcela ustálené. Rovněž název *bráč* pro violu byl obvyklý. Kolísají názvy pro violoncello *basétl* a *basička* a Seydl k nim přidává další, jinde nedoloženou variantu *basinka*. Uzuální jsou rovněž synonyma *flétna* a *flauta*. Seydlovy názvy *lesní trouba* a *polní trouba* jsou označením pro lesní roh a trubku. Od dobového úzu se jen nepodstatně liší pojmenování *puson* od obvyklejšího a už u Veleslavína doloženého názvu *pozoun*. Název *hoboj* je u Seydla ženského rodu (*dvě hoboje*) zřejmě také ve shodě s převládajícím dobovým územ — jako femininum jej kodifikuje později ve svých *Počátcích hudebních* i J. N. Š k r o u p .

Termíny obsažené v Seydlově sbírce hudebních skladeb nutně zahrnují jen malou část dobové hudební terminologie; jak již bylo řečeno, jde vlastně jen o stručné orientační charakteristiky jednotlivých opsaných skladeb. Seydl nebyl veden záměrem terminologii dotvářet. Chtěl zřejmě jen užívat kultivované české jazykové formy, která by byla v souladu s jeho vlastenectvím. Protože jeho názvy nebyly ani určeny k zveřejnění, nemohly samozřejmě další vývoj české hudební terminologie ovlivnit. Zůstávají však důležitým svědectvím o tom, jak by se mohla vyvíjet česká hudební terminologie pod vlivem názorů družiny Jungmannovy nebýt toho, že mezitím Jakub Jan Ryba položil základy terminologie vycházející z jiné, nepuristické koncepce. Poté co pak opadla vlna počátečního obrozenského purismu, mohl Škroup dobudovat tyto základy, široce se už opíraje o terminologii mezinárodní.

MUSIKTERMINOLOGIE IN DER SAMMLUNG JOSEF ANTONÍN SEYDL'S (1775 – 1837)

Die Autoren machen darauf aufmerksam, daß bei der Entstehung der neuen tschechischen musikalischen Terminologie, die Bemühungen J. A. Seydl's (1775—1837) eine wichtige Rolle gespielt haben. J. A. Seydl suchte konsequent tschechische Termini und seine große musikalische Sammlung repräsentiert heute mit aller Vielseitigkeit die Tendenzen der frühen nationalen Wiedergeburt.